

Psikiyatrik Rehabilitasyonda Fotoğrafın Kullanımı: Bir Ön Proje

The Use of Photography in Psychiatric Rehabilitation: A Pre-Project

Sibel COŞKUN,¹ Özlem YILDIZ,² Ayla YAZICI³

ÖZET

Psikiyatrik rehabilitasyon sürecinde olan ve fotoğrafa ilgi duyan hastaları fotoğraf sanatı ile tanıştırmak ve fotoğraf aracılığı ile hastaların sosyalleşme sürecine katkı amacıyla, Bakırköy Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim Araştırma Hastanesi Rehabilitasyon Merkezi'nde fotoğraf atölyesi oluşturulmuştur. Bu proje için bir fotoğraf derneği ve fotoğraf makinesi firması ile işbirliği sağlanmıştır. Fotoğraf atölyesi katılımcılarına (n=10) 4 saat fotoğraf konusunda teorik eğitim verilmiş ve takip eden dört ay boyunca fotoğraf çekimi için desteklenerek hastaların fotoğraf üretmeleri sağlanmıştır. Haftada bir gün toplanarak atölye katılımcılarıyla birlikte çekilen fotoğraflar incelenmiş, önerilerde ve olumlu geribildirimde bulunulmuştur. Toplam beş aylık sürenin sonunda sergi için 50 adet fotoğraf seçilerek "Gerçek" temalı "21. İstanbul Fotoğraf Günleri" kapsamında bir ay boyunca sergilenmiş, serginin basın tanıtımında "damgalama" konusu vurgulanmıştır. Fotoğraf atölyesi sürecinin ve sergi etkinliğinin hastaların rehabilitasyon süreci açısından yararlı olduğu gözlemlenmiş, sergi izleyicileri ise oldukça destekleyici mesajlar iletilmişlerdir. Hastaların bir kısmı daha az sıklıkta da olsa halen fotoğraf çekmeye devam etmektedir. Sonuç olarak, psikiyatrik hastaların rehabilitasyon sürecinde fotoğraf sanatının bir araç olarak kullanılabileceği söylenebilir ve bu konuda kapsamlı deneysel çalışmalara gereksinim bulunmaktadır.

Anahtar sözcükler: Fotoğraf; psikiyatrik rehabilitasyon; sanat; uğraş tedavisi.

SUMMARY

The start-up of a photo workshop in Bakırköy Mental Hospital, Rehabilitation Center, was planned in order to introduce psychotic patients interested in photography to photography art and to help them socialize via photography. The project was conducted with the cooperation of a photography association and photography equipment supplier. Four hours of theoretical training in photography was given to the attendants of the photography workshop (10 patients). The patients were supported during the following four months and were helped to produce photographs. During weekly meetings, the photographs taken were analyzed and recommendations were made. Five months in to the study, 50 pictures were selected for inclusion for one month in the "21st Photography Days of Istanbul" exhibition under the theme "The Reality". It was observed that the workshop and exhibition processes were helpful to the patients during their rehabilitation, and visitors to the exhibition also gave positive feedback. Most of the patients continued to take pictures. In conclusion, there is a need for empirical studies on this subject. The possibility of using photography in the rehabilitation process should be considered.

Key words: Photography; psychiatric rehabilitation; art; occupational therapy.

Giriş

Psikiyatrik rehabilitasyon sürecinde, uğraş tedavisine yönelik aktiviteler ve sanat terapisi sıklıkla kullanılmakta ve bu alanda pek çok çalışma, uygulama bulunmaktadır.^[1,2] Psikiyatri hastalarının kendini ifade etmesinde, meşguliyetin ve sosyalleşmenin sağlanmasında sanatla tedavi ve uğraş aktiviteleri büyük öneme sahiptir.^[3-5] Resim seramik, müzik, dans vb gibi yaratıcılığın ön planda olduğu sanatların terapötik kullanımını kapsayan sanat terapisi psikiyatri alanında oldukça yaygın kullanılmaktadır.^[3,6] Sanat terapisi, görsel

sanatlar ve davranış bilimleri eğitimi görmüş bir terapist tarafından, bireylerde olumlu bir gelişme sağlamak, çatışmaları çözümlenmek, fiziksel ve psikolojik bozuklukları azaltmak, problem çözmek, stresle başa çıkmada destek sağlamak üzere, tanı ve tedaviyi sağlamada çeşitli sanat materyalinin kullanımını olarak tanımlanmaktadır.^[7] Özellikle son yıllarda teknolojik gelişmelerin de etkisiyle fotoğraf sanatının popülerliği artmıştır ve fotoğraf bir sanat, aktivite ve sosyalleşme aracı olarak tüm dünyada hızla yaygınlaşmaktadır. Ancak, sanat terapisi uygulamalarında ve uğraş tedavisine yönelik aktivitelerde fotoğrafın kullanımına pek rastlanmamaktadır.

Fotoğraf çok yönlü bir araçtır. Bir haberin anlatıcısı, bazen de anın belgesi olmakta ve uluslararası bir dile dönüşmektedir. İnsanın istediğini görme eğiliminde olduğu belirtilmektedir ama fotoğrafta gözün gördüğünden daha fazlası vardır.^[8] Fotoğrafta göz algılanmanın ilk durağıdır ve her görüntü deşifre edilmiş bir yaşam kesitidir, akıp giden zamana müdahale ederek yaşamın çerçeveselendirilmesidir.^[9] Görme olgusunda soyut imgeler zihinsel süreçte algılanmakta ve bu algı-

¹Muğla Üniversitesi Fethiye Sağlık Yüksek Okulu, Muğla

²Şanlıurfa Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Şanlıurfa

³Bakırköy Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul

İletişim (Correspondence): Dr. Sibel COŞKUN.
e-posta (e-mail): cosibel@gmail.com

Psikiyatri Hemşireliği Dergisi 2010;1(3):121-127
Journal of Psychiatric Nursing 2010;1(3):121-127

lanan imgeler bilinçli bir şekilde yorumlanıp anlam kazanmaktadır.^[10] Fotoğraf sadece mekanik bir kayıt olarak düşünülmemelidir. Her imgeyi algılama ve değerlendirme düzeyi görme biçimi ile ilişkilidir ve düşünceler, inançlar ve olaylara olan bakış açısı etkili olmaktadır.

İnsanın nesnelere ilişkileri canlı ve hareketlidir ve bir şeyi görünce kişi kendisinin de görüleceğini fark eder, dünyanın bir parçası olduğunu hisseder.^[11] Bir şeyi fotoğraflamak, ona sahip olmak gibidir, insanın kendisiyle dünya arasında ilişki kurması ve bir aktarımda bulunmasıdır. Fotoğrafta, hangi görüntülerin kaydetmeye değer olduğunu seçme, güzeli yansıtmaya çabasının yanı sıra dünyanın maskesini indirme, gerçeklerle yüzleşme çabası da vardır.^[12]

Görüntüyle anlam aktarımı insanların mağara duvarlarına çizdiği resimlere kadar uzanan bir geçmişe dayanmaktadır. Anlamın olduğu yerde dile ihtiyaç duyulur, düşünceyi ve anlamı besleyen dil toplumsaldır, fotoğraf dili ise içerikteki anlamın görsel biçime çevrilmesidir. Bu çevrimde fotoğrafçının bedeni, ruhu, duyguları, algıları, kültürü, ideolojisi, hayalleri, yaşantıları vb gibi etkili olmaktadır. Fotoğraf ile yola çıkarak kişinin kendi gerçeğine, oradan da izleyene ulaştığından bahsedilmektedir.^[10]

Fotoğrafçılık amatör bir uğraş alanı ve sanat olarak, insanların kendilerini ifade etmede, düşüncelerin aktarımında ve tanıklıkların belgelenmesinde başvurulan belki de en kolay yoldur denilebilir.^[13] Ülkemizde son yıllarda, daha çok çocuklar ile gerçekleştirilen fotoğraf atölyesi projeleri yer almaktadır.^[14] Sokak çocukları, yurttan kalan çocuklarla vb gerçekleştirilmiş ve sergilenmiş projeler mevcuttur. Bu alanda önemli bir yeri olan New Yorklu fotoğrafçı Zana Briski'nin, Hindistan'da genelevde çalışan kadınlarının çocuklarıyla gerçekleştirdiği fotoğraf atölyesi "Kalkuta'nın Çocukları" adıyla belgesel film dalında Oscar ödülü almıştır.^[15]

Literatürde, az sayıda olsa da fotoğrafın sembolik bir dil olarak terapide kullanılabileceğinden bahsedilmekte, duygusal stresin kontrolünde, yaratıcılık yoluyla duyguların ifadesinde ve iletişim düzeyinin artırılmasında fotoğrafın kullanılabileceğine dair bilgiler bulunmaktadır.^[16,17] Bir terapi sürecinde fotoğrafın araç olarak kullanılmasına "fototerapi", fotoğrafın psikososyal bir tedavi yöntemi olarak kullanımına ise "terapötik fotoğraf" adı verildiği görülmektedir. Terapötik fotoğrafa genelde terapist eşlik etmemektedir ve kişi kendi başınadır. Amaç, daha çok özgüveni geliştirme, yaratıcılığı ve kendini ifadeyi sağlama, kişisel gelişimi, sosyalleşmeyi ve iyilik hissini desteklemektir.^[17] Fototerapi kapsamında ise, özellikle yaşlılarda geçmiş anıların, duyguların yaşatılmasında ve ruhsal travma olgularında fotoğrafların kullanılabileceği belirtilmektedir. Yine, fotoğraflar aracılığı ile anılara, duygulara ve davranışlara odaklanarak danışanın farkındalık kazanmasına yönelik bir yöntem olarak fototerapiden bahsedilmektedir.^[16]

Madde bağımlısı beş hasta ile yapılan bir fototerapi çalışmasında, fotoğraflar aracılığı ile güven, dürüstlük, kendilik değeri, güç, utanç gibi kavramlar üzerinde çalışılmıştır ve özellikle kendini ifade etmede ve somutlaştırmada fototerapinin katkıları olduğu belirtilmektedir.^[16] Ayrıca, fotoğraf sanatının sağlık alanında belgelendirme amaçlı kullanımına ilişkin literatüre rastlansa da,^[18] fotoğraftan ziyade daha çok resim, seramik, dans, müzik gibi sanat dallarının terapide kullanımına ilişkin çalışmalara ulaşılmaktadır. Bu çalışmalarda genel olarak, psikoz, depresyon, bağımlılık, travma sonrası stres bozukluğu gibi ruhsal hastalıklarda ve diyaliz, kanser, kalp yetmezliği gibi kronik bedensel hastalıkların tedavi süreçlerinde sanat terapilerinin etkili olduğuna ilişkin ifadeler bulunmaktadır.^[3,6,19,20] Eren tarafından yapılan çalışmada, psikotik ve borderline hastalarla yapılan bir sanat terapi süreci sonrası hastaların, anksiyete düzeyleri ve sosyal içe çekilmeleri azalmış, duygusal ihtiyaçları ifade ve gerçeği değerlendirme yeteneği artmış, sorumluluk üstlenebilme kapasiteleri, psikolojik, toplumsal ve mesleki işlevselliği ve dış streslere dayanabilme kapasiteleri artmıştır.^[7] Eren ve ark.^[21] tarafından yapılan bir başka çalışmada ise resim ve müziğin hastaların etkileşimlerini kolaylaştırıcı ve pekiştirici bir "geçiş nesnesi" niteliği taşıdığı ve ilişkilerde yaşanan anksiyete ile daha iyi başa çıkabilme becerisi kazandırdığı vurgulanmıştır.

Fotoğraf sanatı, teknik bilgi ve kompozisyon bilgisini kullanarak, planlama yaparak görsel bir ürün ortaya koyma sürecidir ve bu süreci etkileyen, destekleyen pek çok faktör bulunmaktadır. Fotoğraf üretiminde bilişsel işlevler de büyük öneme sahiptir ve fotoğraf çekme etkinliğinin, bir kendini ifade etme, boş zamanı değerlendirme ve sosyalleşme aracı olacağı da öngörülebilir. Bu noktadan hareketle psikiyatrik rehabilitasyona yönelik aktivitelerde fotoğraf sanatına yer verilebileceği düşünülmüş ve bu ön proje ile fotoğraf aracılığı ile hastaların sosyalleşme süreçlerine katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Fotoğraf Atölyesi Süreci ve İzlenimler

Bakırköy Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim Araştırma Hastanesi'nde ayaktan tedavi gören psikotik hastalara yönelik hizmet sunan Gündüz Hastanesi ve Rehabilitasyon Merkezi'nde hastalardan gelen fotoğraf çekmeyi öğrenme talebi ve fotoğraf sanatının hastaların rehabilitasyonu ve sosyalleşmesi sürecinde bir araç olabileceği düşüncesi ile fotoğraf atölyesi oluşturuldu. Fakat, hastaların fotoğraf çekebilmesini sağlamada gerekli olan fotoğraf makineleri bulunmamaktaydı, ayrıca hastaların çektikleri fotoğrafları sergileme hayalini maddi olarak finanse etmek güç gözükmekteydi. Bu konuda işbirliği sağlanabileceği düşünülen İstanbul Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Derneği (İFSAK) yönetimi ile görüşülerek bir fotoğraf atölyesi oluşturma ve ortaya çıkacak fotoğraf ürünlerinden oluşması planlanan sergi konusunda işbir-

liği sağlandı. Daha sonra, İFSAK aracılığı ile fotoğraf makinesi üreten bir firmadan atölyede kullanılmak üzere kompakt nitelikte beş adet fotoğraf makinesi temin edildi. Atölyenin bir aylık teorik, dört aylık uygulamalı çalışma planı oluşturuldu ve bu süre sonunda seçilecek fotoğrafların fotoğraf derneğinin desteği ile Kasım 2008'de gerçekleştirilen 21. İstanbul Fotoğraf Günleri'nde "gerçek" teması ile sergilenmesine karar verildi.

Rehabilitasyon merkezine devam eden 12 hastadan ikisi iş bulup çalışmaya başladığı için fotoğraf atölyesinden ayrıldı. Böylece altısı "şizofreni", dördü "bipolar duygudurum bozukluğu" tanısı olan, toplam on hasta ile fotoğraf atölyesi çalışması tamamlandı. Beş aylık atölye süresince izlenen program ve kapsamı Tablo 1'de görülmektedir.

Fotoğraf atölyesi sürecinde temin edilen ve hastaların kullanımına sunulan fotoğraf makinelerinin iki üç gün süre ile dönüşümlü olarak hastalarda kalması sağlanarak, her hafta fotoğraf çekimi yapılması için hastalar teşvik edildi. Önceleri rehabilitasyon merkezini, kendi evlerini/evlerinden görüntülediklerini, daha sonra ise geçtikleri yolları, ağaçları, kedileri, bindikleri otobüsten görebildiklerini, vitrinleri fotoğrafladıkları gözlemlendi. Fotoğraf çekmeye yönelik bir planlama yapmada, hatta bazı günler evden çıkmakta zorlandılar. Bazı hastaların üst üste birkaç hafta fotoğraf getiremediği zamanlar oldu. Sıklıkla fotoğraflayacak konu bulmada zorlandıkları

rını dile getiren hastalarla birlikte kurgu fotoğraf denemeleri ve fikir tartışmaları yapılarak, konu bulmalarına yardım edildi. Atölye grubu ile birlikte bir kez semt pazarına, iki kez de şehrin fotoğraf yönünden önemli semtlerine gidilerek, fotoğraf üretmeleri ve sosyalleşmeleri için hastalar cesaretlendirildi ve yönlendirildi. Özellikle sosyal izolasyon etkisiyle başlangıçta "insan" temalı fotoğrafları çekmede çekindikleri, kalabalık ortamlarda fotoğraf çekimi yapmada zorlandıkları ve bu nedenle sık sık makinenin zoom (yaklaştırma) özelliğini kullandıkları, fakat süreç içinde çekingenlikte azalma olduğu ve fotoğraf çekme aktivitesinin sosyalleşmede bir araç olduğu gözlemlendi. Hastaların özellikle, duruma uygun gerekli teknik ayarlamaları planlamada (yakın plan çekimde makro ayarı yapma gibi) epeyce zorlandıkları görüldü ve bu durumda daha çok makinenin otomatik ayarlarını kullanmaları önerildi. Sıklıkla hastaların kullandığı ilaç yan etkilerinden kaynaklanan el titremesi ise bazen fotoğraf çekimlerinde netliğin bozulmasına neden olmaktaydı, hatta bazen makinenin titreşim önleme sisteminin yetersiz kaldığı görüldü.

Hastaların haftalık toplantılara düzenli katılımını sağlamada da bazı zorluklar yaşandı. Atölye sürecinin yaz dönemine rastlaması nedeniyle bazı haftalar tatile giden ya da hava sıcaklığı nedeniyle evden dışarı çıkamayıp fotoğraf üremeyen, toplantılara katılımı aksayan hastalar oldu. Beş aylık süre boyunca hastaların fotoğraf çekme sıklığı ve çektikleri fotoğraf miktarının oldukça değişkenlik gösterdiği gözlemlendi.

Fotoğrafların seçiminde, bir fotoğraf sanatçısı ile birlikte hastaların çektiği 2000 civarı fotoğraf tek tek değerlendirilerek "gerçek" temasına ve sergilenmeye uygun olan 50 fotoğraf sergi için seçildi. Seçilen fotoğraflar hastalarla birlikte tekrar değerlendirildi ve sergi hakkında bilgilendirme yapıldı. Her hastadan ve ailesinden fotoğraflarının sergilenmesi ve serginin basında duyurulması için bilgilendirilmiş yazılı onamlar alındı. Bu onamda altı hasta isminin tam olarak basılı malzeme ve fotoğraflarda yer almasına izin verirken dört hasta adının sadece baş harfleriyle yer almasını onayladı. Bir hasta ise sergi açılışında konuşma yapmayı istedi, konuşmasında fotoğrafın sosyalleşmesine olan katkılarından bahsederek, duygularını paylaştı ve sözlerini "hayata karışmak için yeni bir aracım var artık" diyerek tamamladı.

Sergi "Gerçek" temalı "21. İstanbul Fotoğraf Günleri" kapsamında "Gerçekten Gerçekler" adıyla bir ay süre ile sergilendi ve "damgalama" konusuna vurgu yapılan sergi, hasta ve ailelerinin onayı ile yazılı ve görsel basında yer aldı. Serginin açılışına, fotoğraf sahibi olan hastalar, hasta yakınları, hastane yöneticileri, rehabilitasyon merkezi çalışanları ve arkadaşlarını desteklemeye gelen diğer hastalardan oluşan bir grup ile izleyiciler katıldı. Hasta ve yakınlarının oldukça heyecanlı ve mutlu oldukları gözlemlendi. Özellikle fotoğrafları sergilenen hastalar, kendileriyle ve birbirleriyle nasıl gurur duyduklarını, kendilerini özel hissettiklerini ve imkânsız

Tablo 1. Atölye süresince izlenen program kapsamı

Haftalar	Program kapsamı
1.	Tanışma, fotoğrafa genel bir giriş ve projenin tanıtımı (bir fotoğraf sanatçısının da katılımı ile),
2.	Temel fotoğraf eğitimi (enstantene, diyafram, alan derinliği),
3.	Temel fotoğraf eğitimi (kompozisyon, ışık, kurgu),
4.	Fotoğraf gösterisi,
5.	Fotoğraf makinelerinin (uygulamalı) kullanımı, çekim denemeleri,
6.	Çekilen fotoğrafların kritiği,
7.	Çekilen fotoğrafların kritiği,
8.	Sergi teması olarak belirlenen "gerçek" kavramının tartışılması,
9.	Çekilen fotoğrafların kritiği,
10.	Grupla birlikte fotoğraf çekimi gezisi,
11.	Çekilen fotoğrafların kritiği,
12.	Kurgu fotoğraf denemeleri,
13.	Çekilen fotoğrafların kritiği,
14.	Grupla birlikte fotoğraf çekimi gezisi,
15.	Çekilen fotoğrafların kritiği,
16.	Grupla birlikte fotoğraf çekimi gezisi,
17.	Çekilen fotoğrafların kritiği,
18.	Çekilen fotoğrafların kritiği,
19.	Sergi için seçilen fotoğrafların kritiği,
20.	Seçilen fotoğrafların slayt gösterisi, sergi hakkında bilgilendirme, fotoğrafların sergilenmesi ve serginin basın tanıtımı için hasta ve yakınlarından bilgilendirilmiş yazılı onamların alınması.

gibi gördükleri bir hayalin gerçekleşmesinden duydukları sevinci sıklıkla ifade ettiler. Ayrıca, sergiye izleyici olarak gelip, daha sonra fotoğraf çekmeyi öğrenmek istediğini söyleyen üç hasta daha oldu.

Damgalanma konusuna da vurgu yapılan bu sergi süreci boyunca izleyiciler anı defterine oldukça destekleyici cümleler yazmışlardı, yazılanlardan bir kaç cümle ise şöyledir:

“...Fotoğraf çekmek için sadece göz gerektiğini ispatlıyorsunuz, tebrikler...”

“Sergi çok güzel ve anlamlı, belki cahilce bir düşünce ama hep ince bir çizgi ile ayrıldığımızı düşündüğüm bir durumun aslında aramızda bir fark yaratmadığını düşündürdü bana”,

“Usta fotoğrafçıların bile çekemediği fotoğrafları çektiğiniz için tebrikler”,

“Gerçekten gerçekler var...”

“Herkesin söyleyecek bir sözü var, herkesin bu dünyaya bir bakış açısı var, ama herkesin tüm bunları bir kareye sığdırıp anlatacak cesareti yok, sırf bu yüzden bile sizleri gönülden tebrik ederim”,

“Bütün bunlar bana insanlığımı hatırlatıyor, gitgide kaybolan eriyen insanlığımızı, hiç acımadan ve hiç üzülmeden.. Gerçekten çok mutlu oldum”,

“En güzel an fotoğraflarınızı bizlerle paylaştığınız ve gölge fotoğraflarıyla bizi geçmişe götürdüğünüz için minnettarız”,

“Fırsat verildiğinde desteklendiğinde şizofreni hastalarının da başarılı olabileceğine inanıyorum (tıpkı bu sergi gibi) yeter ki ötekileştirip damgalamayalım”,

“Üretimin sağlık verdiği gerçeği bir kez daha kanıtlanmış oldu, hastalığın tüm sıkıntılarına rağmen fotoğraf çekmek için çaba sarf eden arkadaşlarımıza sonsuz teşekkürler”,

“Çok başarılı bir çalışma olmuş, insan azmini bir kez daha bizlere yaşattınız, başarılılar dilerim”,

“Objektiflerinizden yansıttıklarınızla sergiyi gezenleri hem büyülediler, hem de fotoğrafı anlama konusunda cesaretlendirdiler. Hayatı algılama ve değerlendirme konusunda yaşama bağlayan bir uğraşın başlangıcı, sadece bu sergi ile sınırlı kalmayacağını umuyorum”,

“Bu kadar kısa sürede emek harcayan ve emeğin gerçekle bütünlüşmesini sağlayan herkesi kutluyorum”,

“Fotoğraf çekmekten çok incelemeyi seven biri olarak pek çok kareden etkilendiğimi söylemeliyim, kutluyorum”,

Sergi ve fotoğraflar hakkında izleyicilerin yazdığı bu yorumlar incelendiğinde, ruhsal hastalıkları nedeniyle toplumdan dışlanan ve ötekileştirilen hastalarla ilgili toplumsal önyargıları değiştirmede ve fırsat sağlandığında hastaların başarıya ulaşabileceklerini ortaya koymada atölye çalışmasının

ve serginin etkili olduğu yönünde çıkarımlarda bulunmamız mümkün olabilir.

Proje kapsamında gerçekleştirilen fotoğraf atölyesi ve sergi süreci, hem atölyeye katılan profesyoneller olarak bizleri, hem de hastaları oldukça heyecanlandırmıştı. Atölye süreci boyunca sürdürülen fotoğraf etkinliğinin hastaların bilişsel süreçlerine ve sosyalleşmelerine katkı sağladığı gözlenmiştir. Özellikle bir planlama yapma ve fotoğraf üretme eyleminin yürütücü işlevler üzerine katkısı olduğu, fotoğraf çekme amacıyla çevreyi gözlemleme, çevre ile iletişim kurma, şehir içinde düzenlenen gezi aktivitelerine katılma, sergi açılışı ve sergi sürecinin ise sosyalleşme açısından hastalara yarar sağladığı gözlenmiştir.

Sergi sonrasında ise hastaların fotoğraf üretme süreci yaşamış, bu süreci sürdürmede zorluklar yaşanmıştır. Hastaların çoğunun kendilerine ait fotoğraf makinesi bulunmamasının fotoğraf çekme motivasyonunu etkilediği düşünülmektedir. Bir süre sonra, grup halinde yapılan fotoğraf toplanmaları yerini ihtiyaç duyan hastaların fotoğraf konusunda bireysel desteklendiği anlara bırakmıştır. Daha sonraları ise istekli olan ve kendine fotoğraf makinesi edinen bir kaç hasta ile bilgisayara fotoğraf yükleme, fotoğrafları dosyalama, internette fotoğraf paylaşımı gibi konularda bireysel olarak çalışılmıştır. Üretilen ve sergilenen fotoğraflar halen rehabilitasyon merkezinin duvarlarında sergilenmeye devam etmekte ve merkeze yeni başlayan katılımcıların fotoğraf sanatıyla tanışmasına vesile olmaktadır.

Son Söz

Son yıllarda popüler bir sanat dalı olmasına rağmen fotoğrafın psikiyatrik hastaların rehabilitasyon sürecinde kullanılması konusunda araştırma ve literatür bilgisine pek rastlanmamaktadır. Bir ön proje olarak düşünülen fotoğraf atölyesi sürecinin bir araştırma deseninde planlanmamış olması ve bu kapsamda somut/sayısal verilere ulaşılamamış olması önemli bir sınırlılıktır. Fakat bir araştırma deseninde planlanmamış olsa da, rehabilitasyonda ve hastaların sosyalleşmesi açısından katkıları olduğu gözlenen bu sürecin, projede edinilen deneyim ve izlenimlerin bilimsel ortamda paylaşılmasının önemli olduğu düşünülmüştür. Sanatın psikiyatrik rehabilitasyon alanında kullanımını yaygındır ve hem bir uğraş, hem de bir sanat olarak fotoğrafın da rehabilitasyon aktivitelerinde ve hastaların sosyalleşme süreçlerinde yer alabileceği düşünülebilir. Bu tür çalışmaların yaygınlaştırılması ve etkinliğini ölçmeye yönelik araştırmalara gereksinim vardır.

Kaynaklar

1. Pratt C, Gill KJ, Barrett NM, Roberts MM. Psychiatric rehabilitation. 2nd ed. UK, Elsevier Academic Press; 2007. p. 147-83.
2. Lloyd C, King R, Lampe J, McDougall S. The leisure satisfaction of people with psychiatric disabilities. Psychiatr Rehabil J 2001;25:107-13.
3. Spandler H, Secker J, Kent L, Hacking S, et al. Catching life: the contribu-

- tion of arts initiatives to recovery approaches in mental health. *J Psychiatr Ment Health Nurs* 2007;14:791-9.
4. Creek J. Creative leisure opportunities. *Neuro Rehabilitation* 2008;23:299-304.
 5. Mirowsky J, Ross CE. Creative work and health. *J Health Soc Behav* 2007;48:385-403.
 6. Hocoy D. Art therapy as a tool for social change: a conceptual model. *Art therapy and social action*. Ed. Frances Kaplan, London: Jessica Kingsley Publishers; 2007. p. 21-40.
 7. Eren N. Psikotik ve borderline hasta gruplarında sanatla psikoterapi sürecinin incelenmesi. [İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik AD Doktora Tezi] İstanbul: 1998.
 8. Ünal M. Yaşamın aynası fotoğraf. İstanbul: Gendaş Kültür; 1999. p. 1-52.
 9. Çizgen G. Fotoğraf sanatı. İstanbul: Beril Yayınları; 2002.
 10. Yaygın M. Fotoğraf ideolojisi, algıda gerçeğin bozulumu. İstanbul: Kalke- don; 2009.
 11. Berger J. Görme biçimleri. İstanbul: Metis Yayınları; 2008.
 12. Sontag S. Fotoğraf üzerine. İstanbul: Altıkkırkbeş; 1999.
 13. Karadağ Ç. Sözde Fotoğraf. İstanbul: İmge Kitabevi; 2000.
 14. Yurdalan Ö, Kaçmaz M. Çocuklarla fotoğraf el kitabı. İstanbul: Fotoğrafik Vizyon Yayınları; 2004.
 15. <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/367243.asp> (Erişim tarihi 24.12.2010).
 16. Glover-Graf NM, Miller E. The use of phototherapy in group treatment for persons who are chemically dependent. *Rehabilitation Counseling Bulletin*; Spring 2006;49:166-80.
 17. Weiser J. Phototherapy techniques: using clients' personal snapshots and family photos as counselling and therapy tools. *Afterimage*; Nov/Dec 2001, 29, 3:10.
 18. Riley RG, Manias E. The uses of photography in clinical nursing practice and research: a literature review. *J Adv Nurs* 2004;48:397-405.
 19. Stuckey HL, Nobel J. The connection between art, healing, and public health: a review of current literature. *Am J Public Health* 2010;100:254-63.
 20. Molloy T. Art, psychotherapy and psychiatric rehabilitation. *Art, psychotherapy and psychosis*. Ed: Katherine Killick and Joy Schaverian, London and New York: Routledge; 1997. p. 237-60.
 21. Eren N, Şahin D, Saydam MB. Resim ve müzik aracılığıyla etkileşim üzerinden işleyen gruplarda psikoterapi sürecinin değerlendirilmesi. *Nöropsikiyatri Arşivi* 1996;33:156-62.